Kutu 2.4

Gıda Enflasyonunda Arz ve Maliyet Dinamikleri

2026 yılı ilk bitkisel üretim tahminleri, geçen yıl kuraklık ve zirai don nedeniyle zayıflayan üretimin bu yıl yeniden güçleneceğine işaret etmektedir (Grafik 1). İlk tahminlere göre başta buğday olmak üzere tahıl ve meyve üretiminde geçen yıla kıyasla belirgin artış beklenmekte, bazı ürün gruplarında ise üretimin 2024 yılı seviyelerinin de üzerine çıkacağı öngörülmektedir. Bu görünümün yurt içi arzı destekleyerek ilgili ürün gruplarında fiyat baskılarını hafifletmesi beklenmektedir.

Grafik 1: Toplam Bitkisel Üretim* (Milyon Ton)

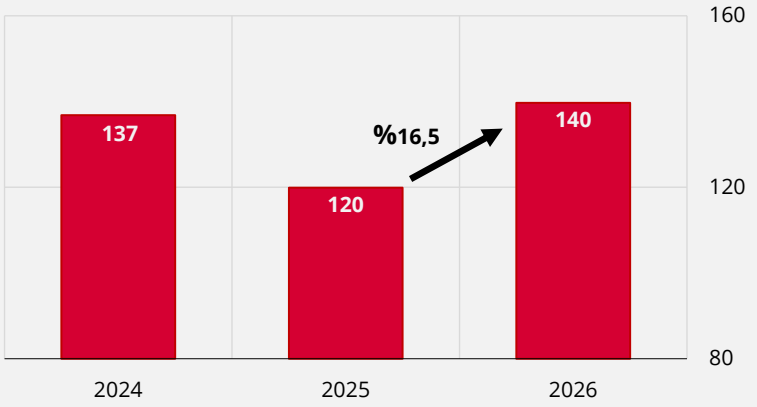

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı.
* Bitkisel üretim 2026 ilk rekolte tahminleri.

Üretimdeki bu iyileşme olumlu bir arz yönlü görünüm sunmasına karşın mart ayından itibaren gıda enflasyonu yükseliş eğilimine girmiştir (Grafik 2). Aynı dönemde jeopolitik gerilimlerin ardından uluslararası emtia piyasalarında gözlenen gelişmeler tarımsal üretim maliyetlerini yukarı yönlü etkilemiştir. Mayıs ayı itibarıyla Tarımsal Girdi Fiyat Endeksi'nin (TGFE) yıllık değişimi yüzde 36,7 oranına ulaşırken, alt kalem bazında özellikle gübre, enerji ve hayvan yemi gibi savaşla bağlantısı güçlü kalemlerdeki maliyet artışları öne çıkmıştır (Grafik 3). Jeopolitik gelişmelerin dalgalı seyri, tarımsal girdi maliyetlerinin de oynak bir görünüm sergilemesine neden olmaktadır.

Grafik 2: Gıda ve Gıda Dışı Tüketici Enflasyonu (Yıllık % Değişim)

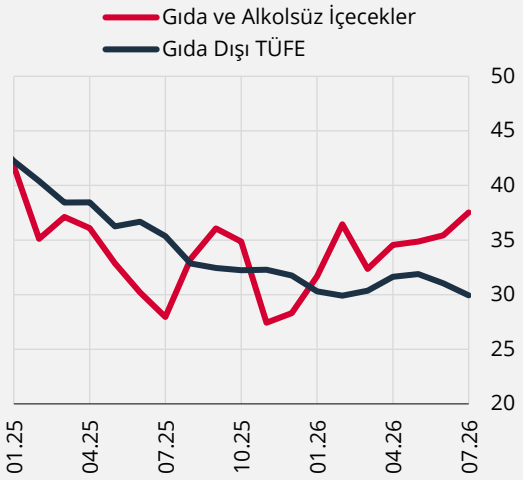

Kaynak: TCMB, TÜİK.

Grafik 3: Alt Gruplar İtibarıyla TGFE (Mayıs 2026, Yıllık % Değişim)

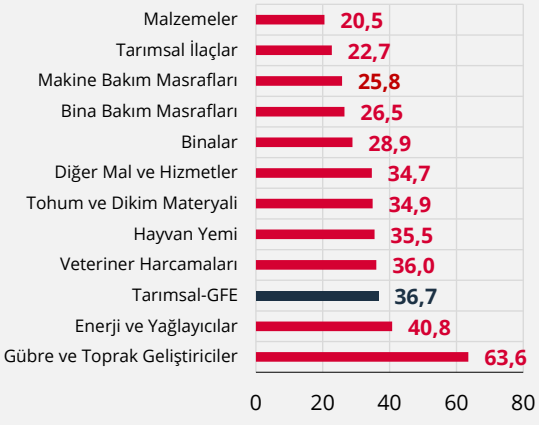

Kaynak: TÜİK.

Tarımsal girdi maliyetlerinin tüketici gıda fiyatlarına etkisini değerlendirmek amacıyla Ocak 2018-Mayıs 2026 dönemini kapsayan bir dizi Bayesçi Vektör Otoregresyon (BVAR) modeli tahmin edilmiştir[1] (Grafik 4). Bulgular, tarımsal girdi maliyetlerinden tüketici gıda fiyatlarına geçişkenliğin yüksek ve görece hızlı olduğunu göstermektedir. Tarımsal girdi fiyat endeksine gelen yüzde 10'luk bir şokun tüketici gıda enflasyonuna etkisi uzun dönemde 5 puan civarında olmaktadır. Tarımsal girdi fiyat endeksinin, çiftçinin üretimini gerçekleştirmek için aldığı mal ve hizmetlerin ortalama fiyatlarındaki değişimi ölçtüğü ve bu nedenle destek ve sübvansiyonların etkisini içermediği göz önünde bulundurulduğunda, tahmin edilen geçişkenlik etkisinin bir üst limit olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmelidir.

Grafik 4. Tarımsal GFE'den TÜFE Gıda Fiyatlarına Medyan Birikimli Geçişkenlik* (%)

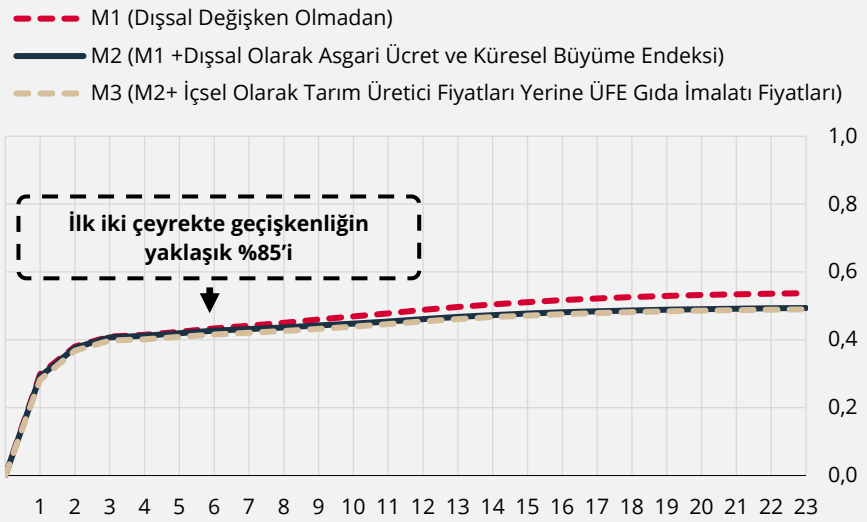

Kaynak: TCMB Yazarların Hesaplaması.

* Ocak 2018–Mayıs 2026 dönemleri için tahmin edilen BVAR modellerinin birikimli medyan etki-tepki fonksiyonu sonuçlarıdır. Türkiye'nin küçük ve açık ekonomi yapısı gözetilerek, uluslararası tarımsal emtia fiyatlarının yurt içi değişkenlerden etkilenmemesi kısıtı (blok dışsallık) getirilmiştir. İlgili modellerde önsel dağılım olarak Normal-Wishart, şok tanımlamasında ise Cholesky ayrıştırması kullanılmaktadır. Modellerde çıktı açığı dışındaki değişkenler logaritmik fark olarak tanımlanmıştır. Tarımsal girdi fiyat endeksi, tarım ürünleri üretici fiyatları ve TÜFE gıda ve alkolsüz içecek fiyatları için mevsim etkilerinden arındırılmış veriler kullanılmıştır.

M1 (İçsel değişkenler): FAO gıda fiyatları ($), sepet döviz kuru, TGFE, çıktı açığı, tarım ürünleri üretici fiyatları, TÜFE gıda ve alkolsüz içecek fiyatları; Dışsal değişken: sabit terim

M2 (Baz model): M1 modeline ek dışsal değişken olarak asgari ücret ve ihracat ağırlıklı küresel büyüme eklenmektedir.

M3: M2 modelinde tarım ürünleri üretici fiyatları yerine Yİ-ÜFE gıda imalat sanayi fiyatları kullanılmaktadır.

Model bulguları, tarımsal girdi maliyetlerinin gıda fiyat dinamikleri bakımından önemli bir belirleyici olduğunu, ancak son dönemde gıda enflasyonunda gözlenen yükselişi açıklamakta tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Bu görünüm tarihsel ayrıştırma analizleri tarafından da teyit edilmektedir. Grafik 5'ten de görüldüğü gibi uzun dönem perspektifle bakıldığında, gıda fiyat artışları tarımsal girdi fiyatlarındaki artışlardan daha yüksek olmaktadır. Bu durum dikkati; ürün ve bölge bazında arzın zamanlaması, üreticiden tüketiciye uzanan zincirdeki fiyat oluşumu, depolama ve dağıtım koşulları, piyasadaki rekabet yapısı ve fiyatlama davranışları gibi maliyet kanalı dışında kalan diğer unsurlara çevirmektedir.

[1] Modele Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) gıda fiyatları, döviz kuru sepeti, tarım ürünleri üretici fiyatları ve Yİ-ÜFE gıda imalat sanayi fiyatları gibi çeşitli değişkenler dahil edilerek, tarımsal girdi fiyatlarındaki değişimlerin tüketici gıda fiyatlarına dinamik etkileri etki-tepki fonksiyonları aracılığıyla incelenmektedir.

Grafik 5: Gıda Alt Kalemleri, Gıda Dışı TÜFE ve Tarımsal Girdi Fiyat Endeksi (Mevimsellikten Arındırılmış, Seviye, 2019 Aralık=100)

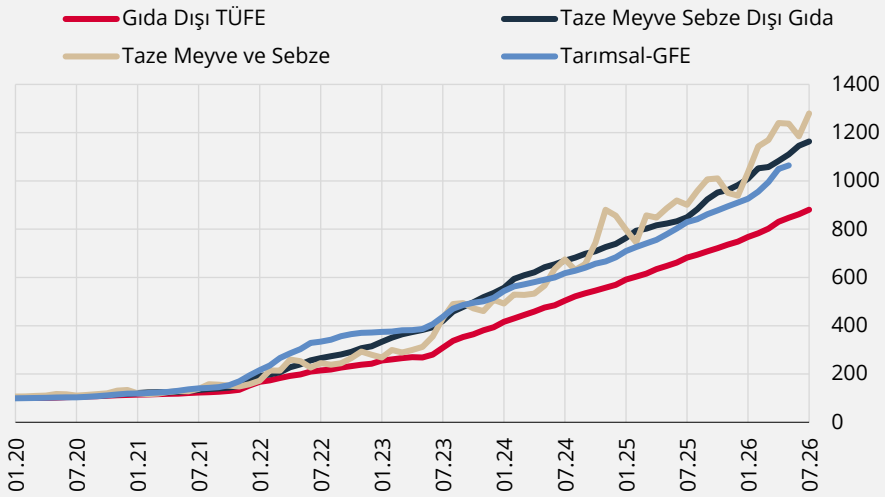

Kaynak: TCMB, TÜİK.

Daha uzun dönemli bir perspektiften bakıldığında, gıda fiyatlarının gıda dışı fiyatlardan ayrıştığı, taze meyve ve sebze fiyatlarının da oldukça yüksek oynaklık sergilediği görülmektedir (Grafik 5). Bu durum gıda fiyatlarında tarımsal girdi fiyatları dışındaki yapısal faktörlerin de rol oynadığını ve bunların çözümünün dezenflasyon süreci açısından kritik olduğunu göstermektedir. Gıda enflasyonunda yüksek seyir ve oynaklık, dezenflasyon sürecini birden fazla kanaldan zorlaştırmaktadır. İlk olarak, taze meyve ve sebzenin tüketici sepetindeki ağırlığı ve fiyat hareketlerinin büyüklüğü, kısa süreli şokların dahi manşet ve gıda enflasyonunda belirgin dalgalanmalara yol açmasına neden olmaktadır. İkinci olarak, sık ve yüksek oranlı fiyat değişimleri enflasyonun ana eğilimine ilişkin sinyal çıkarmayı güçleştirmekte, gıda enflasyonundaki düşüşün kalıcılığına ilişkin belirsizliği artırmaktadır. Daha önemlisi, hanehalkının yüksek frekansta gözlemlediği temel gıda ürünlerindeki sert fiyat artışları enflasyon algısı ve beklentileri üzerinde yüksek bir etki yaratabilmekte; bu durum fiyatlama davranışlarında geçmiş enflasyona duyarlılığı ve tedbir amaçlı fiyat güncellemelerini besleyerek dezenflasyonun beklentiler kanalı üzerinden güçlenmesini sınırlayabilmektedir. Dolayısıyla, gıda fiyatlarındaki bu ayrışmayı ve işlenmemiş gıda fiyatlarındaki bu oynaklığı[2] açıklayabilecek verimlilik, rekabet yapısı, bilgi altyapısı yetersizliği, tedarik-lojistik zincirlerinin etkinliği ve piyasa yapısı gibi olası sorunların çözümü kritik önem taşımaktadır. Gıda fiyatlarında daha öngörülebilir ve arz temelleriyle daha uyumlu bir fiyat oluşumunun tesis edilmesi, yalnızca gıda enflasyonunu sınırlamak bakımından değil, dezenflasyon sürecinin sürekliliğini ve güvenilirliğini desteklemek açısından da kritik görünmektedir.

[2] Orman vd. (2010), "İşlenmemiş Gıda Fiyatlarında Oynaklığa Yol Açan Yapısal Faktörler", TCMB Ekonomi Notları Sayı: 2010-16.